

Sociální pedagogika | Social Education

ISSN 1805-8825

E: editorsoced@fhs.utb.cz

W: <http://www.soced.cz>

Knihovny jako nástroj žité sociálně-pedagogické ideje mezi lety 1918–1989

Michal Černý

To cite this article: Černý, M. (2022). Knihovny jako nástroj žité sociálně-pedagogické ideje mezi lety 1918–1989. *Sociální pedagogika / Social Education*, 10(2), 8–21. <https://doi.org/10.7441/soced.2022.10.02.01>

To link to this article: <https://doi.org/10.7441/soced.2022.10.02.01>

Published online: 15 November 2022

Download at www.soced.cz in multiple formats (MOBI, HTML, EPUB)

Share via email, FB, Twitter, Google+, LinkedIn

CrossMark

Indexing: List of non-impact peer-reviewed journals published in the Czech Republic, ERIH PLUS, ERA, EBSCO, CEJSH, DOAJ, SSRN, ProQuest, ROAD, SHERPA/RoMEO, CEEOL, OAJI, ICI, SIS, Ulrich's Periodicals Directory, The Keepers Registry, Research Gate, Academia.edu, Academic Resource Index, Google Scholar and provides DOI, Similarity Check and CrossMark (CrossRef).

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY).
Copyright © 2022 by the author and publisher, TBU in Zlín.

Knihovny jako nástroj žité sociálně-pedagogické ideje mezi lety 1918–1989

Michal Černý

Abstrakt: Sociální pedagogika bývá spojována především se vzděláváním osob z ohrožených cílových skupin nebo s pedagogikou volného času. Svěbytnou součástí sociálně-pedagogické praxe je také lidovýchovní proces, který byl již v období před vznikem samostatného Československa spojený s masarykovským ideálem vzdělané a pracovitě společnosti a jenž byl provozován prostřednictvím knihoven. Tento ideál byl po roce 1948 transformován do představy „nového socialistického člověka“, na jehož formování se knihovny významným způsobem podílely. Studie si klade za cíl využít dobovou literaturu a archivní záznamy k tomu, aby nabídla pohled na knihovny jako na nástroje všelidové výchovy skrze práci se čtenářem. Ukáže, že knihovny v celém analyzovaném období (mezi lety 1918–1989) hrály roli významných sociálně-pedagogických institucí, které jsou v oborovém diskurzu neprávem přehlíženy. Zřetelně vycházejí z antropologického diskurzu sociálně-pedagogické praxe. Příspěvek se zaměřuje na hledání obecných struktur v knihovnické praxi; od práce s dělníky a rolníky v podobě čtení na polích, masové práce se čtenářem, soutěže o Fučíkův odznak až po besedy se čtenáři. To vše se zásadním způsobem podílelo na formování antropologických modelů spojených se socialistickým člověkem a určitou diskontinuitou v kontinuitě transformovalo humanistické ideály knihovny první republiky.

Klíčová slova: knihovny, antropologie, diskurzivní analýza, masová práce se čtenářem, Fučíkův odznak, Masaryk, nový socialistický člověk, lidová výchova

Kontakt

Masarykova univerzita v Brně
Pedagogická fakulta
Poříčí 623/7
603 00 Brno
Česká republika
mcerny@phil.muni.cz

✉ Korespondence:
mcerny@phil.muni.cz

Copyright © 2022 by the author
and publisher, TBU in Zlín.
This work is licensed under the Creative
Commons Attribution International
License (CC BY).

Libraries as a tool of social-pedagogical ideas lived between 1918-1989

Social pedagogy tends to be primarily associated with the education of people from vulnerable target groups or with leisure pedagogy. An essential part of the social pedagogical practice is also the folk education process, which was already linked to the Masaryk ideal of an educated and industrious society before the establishment of independent Czechoslovakia and which was carried out through libraries. After 1948, this ideal was transformed into the idea of the 'new socialist human', in whose formation libraries played a significant role. This study aims to use contemporary literature and archival documents to view libraries as

instruments of all-people education through work with the reader. It will show that libraries throughout the period analysed (1918-1989) played the role of important social pedagogical institutions that are unfairly overlooked in disciplinary discourse. They draw on the anthropological discourse of social pedagogical practice. This paper focuses on the search for general structures in library practice, from work with workers and peasants in the form of reading in the fields, mass work with readers, the Fučík badge competition, to discussions with readers. All of this contributed in a fundamental way to the formation of anthropological models associated with socialist man. A certain discontinuity in continuity transformed the humanist ideals of the library of the First Republic.

Klíčová slova: libraries, anthropology, discursive analysis, mass work with readers, Fučík's badge, Masaryk, new socialist man, all people education

1 Úvod

Knihovny představují instituce s mimořádně dlouhou tradicí – palácové knihovny jsou známé již ze starověku, Alexandrijská knihovna (3. stol. př. Kr. – 48 př. Kr.) patřila mezi nejznámější stavby své doby. Pro středověk jsou typické knihovny klášterní, v novověku vynikají knihovny zámecké. Tento druh knihoven však není předmětem našeho zkoumání, byť pro téma této studie tvoří určitý vývojově-historický předpoklad (Harris, 1999).

Určitý zlom můžeme vidět na přelomu 19. a 20. století, kdy knihovna přestává mít (pouze) charakter reprezentativní či přestává být určena úzké skupině privilegovaných čtenářů, ale získává dvě nové funkce; sociálně-edukační a národnostně-konstituční. Národnostně-konstituční funkce se formuje v 19. století a jejím cílem je ukázat určitý národ jako kulturní, disponující vlastními písemnými památkami, příspěvky k umění či vědě, vlastními dějinami. Koncept národa v moderním slova smyslu se utváří v 19. století, což je čas vzniku velký národních knihoven. Jejich sociální funkce je zřejmá – nejde o reálnou práci s knihou nebo se čtenářem, ale o budování národního mýtu v nejširším slova smyslu. Patřit k určitému národu, moci se s ním identifikovat se stává důležitou sociální realitou utvářející funkcí paměťových institucí od 19. století (Black & Hoare, 2006; Cejpek et al., 1995; Cejpek, 2002; Kubíček, 2019).

Pro naši analýzu bude klíčový sociálně-edukační charakter knihovny. Pro Masaryka je rozhodující právo národa na sebeurčení dané nikoli velikány vědních oborů, jak můžeme spatřovat v pruském modelu konstituce národního mýtu, nýbrž v důrazu na vzdělanost a mravní integritu jedince, jeho pracovitost a čestnost (Čermák, 1946; Masaryk, 1897, 1935). Tento model přirozeně předpokládá vzdělání, které bude zasahovat do všech sociálních struktur společnosti a bude ji skrze ideu vzdělanosti transformovat. Masaryk má o roli vzdělání podobnou představu jako Komenský – vzdělání je sociálně konstituční prvek, činnost vedoucí ke kultivaci ducha, mravnosti a lidské kvalitě.

Pokud v naší studii budeme užívat zkrácenou formu knihovna, máme tím na mysli knihovna veřejná, většinou obecní, později lidová, tedy taková, jejímž cílem je uspokojovat potřeby konkrétních místních lokalit, které jsou na jedné straně vázány „velkými dějinami“ a zákonnými normami a na straně druhé jsou spojené s místními determinanty a specifiky, jež jsou dané geografii místa, jeho sociálním klimatem nebo historickým vývojem.

2 Prvorepublikové knihovnictví

Tento kontext naznačuje trojí sociálně-pedagogickou roli knihovny v době formování nové republiky. Předně je to role vševýchovná. Knihovny mohou a mají (na rozdíl od škol) edukovat všechny generace. Masarykova koncepce knihoven očekávala, že skrze četbu bude docházet k rozvoji vzdělanosti celé společnosti: „Potřebujeme knihovny, a to nejen knihovny veliké a v některých málo centrech, nýbrž co možná v každé vesnici.“ (Masaryk, 1935). Není možné čekat na nějakou „další“ školami již vzdělanou generaci, ale sociálně-edukační transformaci je třeba zahájit okamžitě. Knihovní zákon z roku 1919 ukládal všem obcím zřídit a provozovat obecní knihovnu a současně poměrně zřetelně reguloval akviziční politiku tak, aby směřovala k tomu, že knihovna není místem zábavy, ale určité kultivace ducha. Cílem není vysoká návštěvnost nebo jiný ekonomicky snadno sledovatelný parametr, ale formace vzdělaného, humanisticky orientovaného národa. Zřetelně vystupuje do popředí význam knihovny jako sociálně-pedagogického projektu. Při analýze této doby je nutné vždy pamatovat na to, že roli humanistického ideálu a národně-konstitutivního mýtu od sebe není možné oddělit. Masaryk doslova uvádí: „Také nutno jest, aby se knihoven zřizovalo co nejvíce a by pak do nich nejen beletrie, ale i vědecká literatura se kupovala; není dosti naučit národ čísti; ale musí se mu také čtivo dávat.“ (Piorecká, 2012, s. 274).

Druhá role byla po roce 1945 v podstatě vyňata z obecného chápání, ale pro první republiku je klíčová. Prvorepublikový knihovní zákon kladl velký důraz na národnostní minority. Zákon počítal s tím, že knihovna je místem budování kulturně-senzitivní společnosti, ve které přístup ke své kultuře mají národnostní menšiny, jež spolu s majoritou současně sdílejí společný kulturní prostor. Cílem tohoto kroku bylo podpořit ideu tolerance a určitého mnohonárodnostního uspořádání. Současně je zřejmé, že toto opatření vytváří z knihovny určitou základní sociální službu, která musí být dostupná ve všech obcích. Období mezi lety 1918–1938 je stále silně protknuto étosem vztahu vzdělání a morálky. Knihovna nabízí nápravu člověka, pěstuje ho jako mravně-integritního člověka s důrazem na spolupráci mezi občany. Mahen k tomu v roce 1928 poznamenává: „... knihovny nedokázaly ‚dovzdělati‘ inteligenci a probudit u ‚vyšších‘ vrstev smysl pro sociální zkušenost s četbou.“

Proto třetí vrstvou či rolí knihovny v sociálně-pedagogickém poli je otázka hodnotové výchovy. Sociální pedagogika i pedagogika volného času kladou na hodnotovou výchovu velký důraz. Knihovny v této oblasti sehrávají zásadní roli, protože klíčovou hodnotou je přihlášení se k demokratickým a republikovým hodnotám. Knihovna vytváří prostor pro multikulturní integraci a značnou pestrost a svobodu přístupů, ale současně v ní aktivně akceptuje národní ideu. Cílem knihovny je výchova dobrého občana.

Dobrý a svobodný občan, humanista, intelektuál se stává jasně artikulovaným ideálem, ke kterému je každý občan povolán. Knihovny se stávají nástrojem formování tohoto ideálu, jako instituce spojené s hodnotami svobody a vzdělaností. Klíčové pro percepci této role je skutečnost, že takový ideál není chápán jako něco vnějšího nebo nutný dějinný vývoj, ale spíše jako návrat k přirozenosti a harmonii (Patočka, 1997). Člověk usiluje o svoji individuální dokonalost, nikoliv pro sebe samotného, ale s ohledem na potřeby celé společnosti, ve které žije (Patočka, 1992). Sleduje zájem πόλις (polis), nemůže být ἰδιώτης (idiotes). Nelze akcentovat výhradně svůj vlastní privátní zájem¹.

Tyto tři pilíře představovaly určitou základní hodnotovou orientaci, jež ale nečinila z humanistického ideálu určitou exkluzivní strukturu, ale naopak byla silně prosociální, což můžeme ilustrovat například na textech Jiřího Mahena (1928, s. 32): „Vyřazené knihy dáváme u nás nejčastěji do chudobince nebo do věznice, takže jsou ještě k potřebě... do chudobince ovšem tyto knihy nepatří. Staří lidé mají

¹ ἰδιώτης v řečtině označuje nejen soukromníka, člověka starajícího se jen o sebe bez potřeby celku, ale také člověka, který nic neví. Vzdělání je tak etymologicky spojené s tímto vycházením ze sebe samého. Představuje na jedné straně návrat k původnímu stavu člověka (biblicky bychom řekli „člověka nezasaženého prvotním hříchem“), ale současně i otázkou bytostného vycházení. Heideggerovským jazykem lze říci – pobyt není statický, ale je úkolem, jenž musí být rozvrhován.

dostávat právě nejlepší knížky a s velký písmem tištěné.“ Mahen v tomto textu systematicky analyzuje roli knihoven po deseti letech fungování v první republice a snaží se na řadě míst zdůraznit jejich sociální roli. Program a smysl knihovny pak formuluje následovně:

„Je známo, že chudí lidé nemohou často využít svého nadání ke studiu na školách, veřejná knihovna jistě je jim v tomto náhradou! ... Je nesporné, že veřejné obecní knihovny rozvíjejí úspěšnou činnost osvětovou a vzdělávací a nabývají stále většího významu, důležitosti i nezbytné potřeby pro obyvatelstvo obcí, které bez rozdílů stavů chodí do knihovny a hledá v ní jak ušlechtilé pobavení v hodnotné četbě zábavné, tak i zdroj všestranného, mimoškolního dalšího vzdělávání a poučení v oborech naučných.... Mnozí stěžují si na drahotu knih... a sami tvrdí, že veřejná knihovna opravdu je jim zřejmou potřebnou. Musíme ještě prohloubiti sociální poslání našich knihoven.“ (Mahen, 1928, s. 56–57).

Tento text je zásadní z toho důvodu, že se v něm uznávaný knihovník obrací na své kolegy knihovníky z celého Československa. Je k situaci knihoven velice kritický, takže je zřejmé, že nejde o nějakou deklarativní hodnotu, ale o skutečně aktivně zakoušený koncept knihovny jako sociálně-pedagogické instituce. Mahen v tomto textu zdůrazňuje jak edukační roli, tak také roli volnočasovou, respektive volnočasově-výchovnou či kultivační.

Knihovna se v jeho pojetí (reflektujícím legislativní rámec) stává institucí bytostně sociální (Mahen, 1924, 1925). Jejím cílem je jednak návaznost na tři vrstvy výše popsaného étosu, ale také reálná sociálně-vzdělávací praxe. Můžeme vidět, že knihovny mají přispět k sociální mobilitě, která je spojená s formálním vzděláváním, tím, že knihy a vzdělání jsou v nich snadno dostupné – besedami, čítárnami i výpůjčkami (za výpůjčky se v této době platí). Knihovna sehrává zřetelnou roli ve vyrovnávání sociálních nerovností.

Druhým aspektem, jenž Mahen sleduje, je důraz na zlepšování životního prostředí celé obce. V textu je zdůrazňováno, že v knihovně se setkávají lidé bez ohledu na své sociální postavení, avšak společně toužící po vzdělání a kultivující zábavě – „v půjčovně se sejde zaměstnavatel se zaměstnancem, paní radová s tovární dělnicí, v čítárně sedí dělník vedle profesora“ (Mahen, 1928, s. 60). Zábava je chápána jako součást kultivace, knihovna a knihovník jsou zodpovědní za kvalitu nabídky stejně jako pedagog za vzdělávací obsah. Cílem této kultivace je naplňování humanistického ideálu i možnost sociálního výtahu (Keller & Tvrdý, 2008). Sociální integrace je pro ideu nově se formujícího národa zásadní. Bez této integrace není možné o konceptu sociálního smíru, ale především o národní identitě uvažovat. Myšlenka čechoslovakismu stojí na konceptu sdílené neelitářské všední identity. A právě pro její rozvoj je zásadní institucí knihovna.

Patočka (2006) analyzuje český národ jako plebejský a upozorňuje na to, jaké problémy nedůvěra v koncept elity celé společnosti přináší. Touto analýzou odkrývá skutečnost, ke které konstrukce národního mýtu formovaná masarykovskými ideály směřovala. Drobná všední práce je na jedné straně nástrojem nápravy formace společnosti a pravděpodobně jedinou cestou k národní identitě, ale současně vede k míjení skutečně velkých myšlenkových úkolů, koncepcí a ideálů. Veřejné knihovny posadily profesora vedle dělníka, vytvořily prostor sdílené humanity a demokratické ideje, ale nestačily pomoci formovat elity. Ty jsou v období celé první republiky více vnímány spíše jako samozřejmé a trpěné než skutečně formované. A to navzdory tomu, že prezidentem je univerzitní profesor obklopený kruhem pátečnických intelektuálů. Právě k jejich intelektuálistice je Patočka velice kritický. Ostatně i na Masarykovi si váží jeho mravních kvalit, ale jako intelektuála ho problematizuje a ukazuje na jeho originalitu a význam jen v drobných paternech (Kohák, 2009; Patočka, 1980).

Třetím praktickým aspektem je péče o vyloučené (o chudé). Knihovna představuje určitý nástroj sociálního koheze: „... jsou to hlavně chudší hoši, kteří si knih nemohou koupiti, bohatí se nehlásí. Chudí naopak přijdou prosit o zapůjčení školní četby. Bývají to 1–2 knihy do roka a ani těch si nemohou opatřiti.“ (Mahen, 1928, s. 60) První republika je na jedné straně spojená s řadou nových sociálních projektů, ale rozdíly mezi bohatými a chudými jsou značné. Knihovna představuje instituci pozoruhodnou v tom, že na jedné straně je zřetelně sociální službou (stejně jako městské lázně,

chudobince aj.), ale současně její služby nejsou sociálně stigmatizující. Je nástrojem integrace společnosti, který sleduje sociálně integrující rozměr.

V tomto ohledu můžeme sledovat roli knihoven jako institucí, které utvářejí konsensuální ideu občana v demokratickém státě. Občana vzdělaného a vzdělávajícího se, demokrata, humanistu, člověka se vztahem k republice, a přitom velice autonomního. Masarykovský koncept drobné práce nebo knihovnická idea individuálně diferencovaného přístupu ke službám ve společenském prostoru petrifikovala (jak zdůrazňuje Patočka) koncept určité formy plebejství nebo – slovy Altrichterova (2017) – nechuť k participaci na duchovní aristokracii. Zcela zřetelně ale sehrála pozitivní roli ve formování konceptu tvořivě a edukativně tráveného volného času a současně pomohla v prvních dvaceti letech nové republiky zajistit šanci na vzdělání i těm, kteří se z ekonomických důvodů nemohli účastnit formálního vzdělávání.

3 Socialistické knihovnictví jako transformativní nástroj vzniku nové společnosti

V této studii si dovolíme vynechat období spojené s druhou republikou a protektorátem. Nikoliv proto, že by nebylo zajímavé nebo v něm nefungovaly knihovny, ale protože politická a sociální situace akcentovala jiná témata a vedla k určité sociální i institucionální disociaci. Klíčové je, že během protektorátu a osvobozování byla značná část knihoven i fondů zničena (Báez, 2012). Po roce 1945 nastoupila náročná a dlouhodobá transformace celé knihovní soustavy. Současně bylo zřejmé, že klíčové myšlenky, na kterých stálo prvorepublikové knihovnictví – multikulturní soužití, integrace sociálních skupin nebo důraz na svobodu, demokracii a republikánské hodnoty –, jsou ztraceny a že nastupuje nová etapa, ve které Šámal (2009) knihovníky připodobňuje k „soustružníkům lidských duší“. V naší studii však nechceme sledovat vývoj knihoven jako takových, ale především jejich sociálně-pedagogický rozměr.

Prvním aspektem je role knihoven jako kolektivní paměti (Brown & Davis-Brown, 1998; Halbwachs, 1992; Taylor, 1982). Knihovna je místem, které v celém námi sledovaném období vzniká jako epistemický horizont jeho uživatelů. Když Floridi (2013) píše, že co není informačně dostupné, neexistuje, zachycuje význam knihoven před nástupem informační revoluce a internetu. Knihovny zpřístupňují svět takový, jaký je kompatibilní s hodnotami jejich zřizovatelů. V průběhu několika vln vyřazování politicky nekompatibilních knih z fondu knihoven (tzv. očista fondu) došlo z kolektivní paměti k odstranění osobností, jako jsou Masaryk, Čapek a mnozí další (Černý, 2019; Šámal, 2009). To neznamená, že by tyto osobnosti nebyly veřejně známé, ale staly se z nich ideové nálepky bez možnosti kritického dialogu na základě práce s dílem. Očista fondu s sebou přinesla také nové důrazy na konstrukci tohoto epistemického prostoru v podobě marxisticko-leninské literatury, ruskojazyčných knih, sovětských autorů, ale i českých autorů s vhodnou politickou orientací. Knihovna tak silně převzala akcent vzdělání a zpřístupňování poznání, ale zásadně změnila jeho obsah. Výchovně-vzdělávací vzory a ideály se změnily. Knihovny se v padesátých a šedesátých letech stanou klíčovými nositelkami fučíkovského kultu, jenž bude před mladé čtenáře kladen jako vzor lidství a hrdinství (Macura, 1992; Randák, 2007).

Cílem soutěže o Fučíkův odznak (Šámal, 2009, s. 102–118; ÚSTR, n.d.) bylo seznámit mladé čtenáře s novou kanonickou literaturou, vést je k přijetí společného výkladu děl (nebyl individuální, ale „oficiální“) a současně pracovat s vlastním kultem Julia Fučíka, na kterém participovala Gusta Fučíková (1971), jeho manželka, téměř po celou dobu komunistické totality. Fučíkův odznak se stal jednou z dominantních činností knihoven, jak uvádí ve svém výzkumu Chlupová:

„... z plánu masové práce s knihou v okrese Břeclav na podzimní a zimní období let 1954–1955, kdy si knihovna vytyčila, že během šesti měsíců uspořádá celkem 36 akcí. Mezi naplánovanými aktivitami bylo uskutečnění 6 besed o beletrii, 4 besed o zemědělské literatuře, 3 besed o politické literatuře, 8 besed pro mládež a 5 besed ke knihám Fučíkova odznaku. V rámci názorné agitace

a propagace pak vyhotovení 6 výstavek knih a uspořádání 6 relací v místním rozhlase.“ (Chlupová, 2017, s. 30; SOkA Břeclav, inv. č. 1159).

Fučíkův odznak ukazuje, že knihovny mají sehrávat roli výchovných institucí ve vztahu k mládeži, práce s knihou se stává indoktrinačním nástrojem, stejně jako bohatá nabídka akcí, výstavek a nástěnek. „Fučíkovci“ se stávají určitou nově formovanou elitou uvnitř dalších socialistických organizací a jsou současně základním mocenským nástrojem knihoven, kterým vstupují do společenského diskurzu. Čtení nebylo individuální, ale byl zdůrazňován jeho sociální charakter, důraz byl kladen na společné uchopení a vnímání díla dle požadavků státní ideologie (Šámal, 2009; ÚSTR, n.d.).

Fučík se stává od počátku padesátých let novým vzorem toho, jak může a jak má vypadat socialistický člověk (Kalaš, 1953). A knihovny mají být nástrojem pro jeho formování. To jistě neznamená, že by celé knihovnictví nebo všichni knihovníci byli po celou dobu komunistického režimu přesvědčenými indoktrinátory. Nacházejí se mezi nimi i ti, kteří dokážou podpořit čtenářství jedinců, najít kvalitní literaturu pro čtenáře nebo smysluplně rozvíjet motivaci mladých i dospělých čtenářů. Jisté projevy je možné spatřit během pražského jara, kdy část knihovníků zásadně mění přístup a do knihoven zařazuje i díla z „šedého prostoru“, ale takové počínání má jen krátké trvání.

Knihovna spadá pod ministerstvo informací a je systematicky chápána jako výchovná instituce formující „nového socialistického člověka“ (Šámal, 2009). Z masarykovské koncepce si ta komunistická vypůjčila přesvědčení, že knihovny mohou rychle a efektivně vychovávat a soustředit se na ně je v určitém ohledu efektivnější než práce se školami. Socialistické knihovnictví je (na rozdíl od prvorepublikového) silně centrálně řízené, takže režim může velice jednoduše pracovat s prověrkami fondu, sledováním akcí a podobnými parametry. Prostor na nějaké systematické pozitivní deviance byl velice omezený. Přesto naše výzkumy ukazují, že situace na Zlínsku nebo na střední Moravě byla podstatně uvolněnější než ve městech, jako je Znojmo, Břeclav či Hodonín. Je proto nutné diferencovat.

Od padesátých let zde existuje jasný ideál nového socialistického člověka, který je spojený s fučíkovským mýtem. Jde o člověka, který sám sebe vnímá jako součást širšího společenského celku, cítí se sám být součástí třídy pracujících a bojujících za lepší zítřky. Klíčové je potlačení individualismu a kritického čtení a myšlení. Místo toho nastupuje masová práce se čtenářem a vzdělání v knihovnách se stává spíše kopírováním určitých interpretačních schémat, norem a společné čtenářské zkušenosti. Dochází například k masovému rozšíření vydání souborného díla Aloise Jiráska (Hofbauerová, 1953; Janáčková, 1992; Knapík, 2004), jež je pro chápání socialistického knihovnictví zásadní – (téměř) všechny knihovny získaly do svého fondu tohoto autora, jehož cílem bylo vytvořit nové společensky chápáné vnímání dějin českého národa, které nebude narušováno kritickými pohledy Masaryka či Pekaře. Na jiráskovské uchopení dějin navazuje Vávrova husitská trilogie (Andrs, 2017) z let 1954 – 1956, formující kanonický výklad husitství jako pozitivního proticírkevního sociálního fenoménu a baroka jako doby temna.

Historické knihy, které budou v dalších téměř čtyřiceti letech vycházet, se budou vždy držet tohoto myšlenkového schématu. Nejde nám zde o sledování dějin české historiografie, ale o ilustraci toho, co masová práce se čtenářem reálně v prostředí socialistického knihovnictví znamenala (Černý, 2019; Gawrecki, 1958; Chlupová, 2017). Režim byl po celou dobu své existence totalitní v tom slova smyslu, že vytvářel monopol myšlení a myšlenkových schémat, nebo o to alespoň usiloval (byť byl tento pohled například u katolicky orientovaných historiků narušován). Knihovny mu v tomto ohledu zásadním způsobem pomáhaly a dopad jejich bohaté činnosti vidíme nejen v rovině čtenářství, ale také v rovině jednostranných společností homogenizujících interpretačních schémat.

Knihovník je podle Málka (1950) čtenářovým rádcem a vychovatelem, čím jednoznačně směřuje do pole, které dnes chápeme jako sociálně-pedagogické. Tomuto pojetí odpovídá i tzv. druhý knihovní zákon 53/1959 Sb., který v §1 uvádí:

„Posláním knihoven, důležitého a účinného masového činitele socialistické výchovy, je přispívat k všestrannému vzdělání pracujících v duchu vědeckého světového názoru a pomáhat při zvyšování jejich politické, kulturní a odborné úrovně; zvláště pak přispívat k rozvoji vědy a techniky, k šíření jejich poznatků, a poskytovat pomoc při řešení politických i hospodářských úkolů a při rozvíjení tvůrčí iniciativy lidu v boji za vítězství socialismu.“ (ASPI, [n.d.](#)).

Toto základní vymezení smyslu a poslání knihoven je zásadní – jde o výchovně-vzdělávací instituci s jednoznačným, hodnotově orientovaným zadáním. Specifické je přitom to, že tato sociálně-pedagogická práce není zaměřena na jednotlivce, ale na společnost jako takovou. To, co chápeme pod pojmy jako „masová práce se čtenářem“ nebo „práce s knihou“ není nic jiného než snaha o změnu širších sociálních struktur společnosti, v níž nemá jedinec příliš specifickou roli. Knihovník podle §10, ods. 1 „v lidově demokratickém státě plní významné politickovýchovné poslání, a musí mít proto potřebnou politickou i odbornou kvalifikaci“ (ASPI, [n.d.](#)). Podobně Bušo (1974) píše, že vesnická knihovna je jednou z forem kulturně-výchovné práce, která je realizována ve spolupráci s místními národními výbory.

Jak ve svém výzkumu uvádí Teturová (2022, s. 36), národní výbor v Hodoníně chápal, že „veřejné knihovny jsou jedním z nejdůležitějších nástrojů k převýchově všech občanů k socialismu.“ Lze spatřovat důraz na edukaci jako na převýchovu. Také zde jsou realizovány čtenářské besídky, soutěže, přednášky a další akce, často zaměřené na Sovětský svaz a znalosti o něm (SOKA Hodonín, [inv. č. 736](#)). Opět je zřejmé, že nejde o „znalosti“, ale o výchovnou aktivitu, která je zřetelně sociálně-pedagogická. Ještě v šedesátých letech můžeme vidět besedy a výstavky soustředící se vždy na aktuální témata s jasnou návazností na sovětský kulturní narativ (např. soutěž Co víme o SSSR v roce 1967 a soutěž o získání odznaku Vzorný čtenář lidové knihovny (SOKA Hodonín, [inv. č. 263](#)). V podstatě po celou dobu komunistické totality probíhají akce k výročím VŘSR, založení KSČ a k podobným událostem. Tyto akce jistě nesledovaly jen připomínkovou rovinu, ale jejich cílem byla hodnotová změna (převýchova) obyvatel, a především jeho hodnotově myšlenková orientace na sovětskou kulturu s vědomím, že „Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak“, jak zní název souboru statí Gottwalda (Hofbauerová, 1953) z let 1935–1953.

Knihovny se snažily v různých regionech reagovat na konkrétní kulturní podmínky tak, aby nabídly co nejširší prostor k tvorbě nového socialistického člověka (Bock, 2010; Knapík, 2004). Jen ilustrativně tak můžeme uvést myšlenku Slavíka (ředitele knihovny ve Znojmě), na kterou během svého bádání narazila Pekárková (2014), že by si knihovník měl mezi zemědělci vybrat svého zástupce, a ten by měl tuto roli zastávat místo něj, aby zajistil autentičtější dodávky literatury pracovníkům jednotných zemědělských družstev (Slavík, 1955). Setkáváme se s ním, že knihy jsou rozváženy přímo do JZD nebo že z nich mají aktivní členové družstva předčítat spolupracovníkům na poli. Právě jih Moravy byl spojený se silným zaměřením na vzdělávání a výchovu v oblasti členů JZD.

Pekárková (2014) také upozorňuje, že i socialistické knihovnictví se orientovalo na rozvoj základních čtenářských dovedností a kompetencí. Knihovna byla místem jak hodnotové a politické indoktrinace, tak prostorem ke vzdělávání. Například knihovna ve Znojmě v roce 1957 provedla rozsáhlé agitační akce pro dětské čtenáře, ale také došlo k architektonické úpravě prostoru tak, aby byl pro dětského čtenáře snáze přístupný a funkční. Rozmanitá forma práce s dětským čtenářem je součástí aktivit knihoven také dnes. Knihovník ve vztahu k dětem a mládeži plní jednoznačně činnost spojenou se sociálně-pedagogickou prací.

Knihovny a knihovníci v nich samozřejmě neplnili jen politicko-agitační nebo politicko-výchovnou funkci. Byli tací, kteří podporovali mladé čtenáře, kteří okolo roku 1968 aktivně participovali na uvolnění, podíleli se na změně fondu či obsahu aktivit nebo tací, kteří se podíleli na budování paralelní kultury (Colombi, 2020), tak jak o ní uvažoval Benda (1990). Přesto lze říci, knihovny do značné míry převzaly stranický (státní) narativ instituce výchovně-vzdělávací a postupně se profilují jako jeden ze zásadních pilířů usilujících o „ducha vědeckého světového názoru“ a „tvůrčí iniciativy lidu v boji za

vítězství socialismu“, jak uvádí zmíněný zákon, jakkoli je zřejmé, že i tato hesla se v průběhu normalizace postupně vyprazdňují.

Rádi bychom na tomto místě zdůraznili ještě dva aspekty, jež jsou pro profilování knihovníka jako sociálního pedagoga v době socialistického Československa zásadní. Tím prvním je výrazná centralizace – knihovny nebyly autonomní, tak jako za první republiky, ale velká část procesů a postupů byla spojená s jasnými pokyny a metodickým vedením („Ministerstvo školství a kultury sleduje veškerou činnost knihoven jednotné soustavy z hlediska jejich jednotného kulturního a výchovného působení a doporučuje ústředním úřadům a orgánům vhodná opatření (ASPI, n.d., §8, ods. 2). I knihovník, který by chtěl být „protirežimní“, měl velice omezený prostor k vlastní aktivitě. Pečlivý systém vykazování, hospitací, kontrol a hlášení prostor pro jedinečnost výrazně zužoval.

Knihovník je ve své práci do značné míry odkázán na složení a strukturu knihovního fondu, o jehož vlastní náplni opět mohl rozhodovat jen velice omezeně. To znamená, že jeho vlastní práce velice silně závisí na materiálních podmínkách, jež však v podstatě nemohl ovlivňovat. V tomto ohledu byla vždy práce vychovatele, učitele či táborových vedoucích a dalších sociálních pedagogů a pedagogů volného času svobodnější a kreativnější.

4 Knihovník jako sociální pedagog?

Vymezení vlastní oborové identity sociální pedagogiky je nesnadné a je mu věnována v podstatě veškerá učebnicová literatura (Bendl, 2014; Knotová et al., 2014; Kraus & Poláčková, 2001; Kraus, 2008; Procházka, 2012) i mnoho odborných studií (Haškovec, 1993; Klíma, 1994; Kraus & Hoferková, 2016). Pro potřeby naší analýzy se přidržíme například pojetí autorů Kraus a Poláčková (2001), kteří sociální pedagogiku chápou ve třech základních dimenzích, které bychom rádi zasadili do kontextu námi sledované problematiky. Cílem naší analýzy není říci, že knihovník je sociálním pedagogem nebo že sociální pedagog je zvláštní podmožinou knihovníků, ale ukázat na společné rysy, které – na první pohled – oddělené profese spojují.

Sociální pedagogiku je možné chápat především jako vědu, jejímž prostřednictvím lze analyzovat edukační možnosti změny životních perspektiv ohrožených skupin osob. Tento přístup se opírá o předpoklad, že vzdělávání a výchova mění možnosti člověka, jeho kognitivní, ale i konativní a hodnotové struktury. Věřící, že skrze edukaci, jak často zdůrazňuje Palouš (2009, 2010), je možné vyjít z prostředí starého člověka a vstoupit do bytí nového. Jde o přístup reflektující platonský mýtus o jeskyni, věřící v pozitivní transformativní roli pohybu komínem směrem na denní světlo (Pelclová, 2000). Mahen (1925, 1928) ve svých publikacích zdůrazňuje význam knihovny a knihovníka jako prostředku pro snižování sociálních a ekonomických nerovností. Knihovna se v jeho pojetí stává institucí sociálně-pedagogickou, která na jedné straně umožňuje setkávat se s rozmanitostí, a současně hraje klíčovou roli v možnosti podpory studia nemajetných nebo sociálně znevýhodněných.

Jak upozorňuje Brezinka (1996), aby taková činnost byla možná, je třeba, aby existovala určitá společenská shoda na hodnotách či cílech výchovně-vzdělávací (obecně edukativní) formace. Zde můžeme říci, že knihovnictví prvorepublikové chápe ideál humanitního republikánského vzdělance jako intelektuála s vysokou mírou osobní autonomie a mravní integrity. Cílem života je skrze drobnou denní práci proměňovat svět i sebe sama, a přispívat tak k demokratickému společenství, v němž žijeme. Knihovny byly tomuto ideálu plně podřízené a dokázaly (byť ne vždy úspěšně) toto společenské zadání plnit. Stávají se často intelektuálními centry menších obcí a jejich zaměření na lidovou výchovu je zásadní. Spojení lidové výchovy a sociální pedagogiky je podstatné – v obou případech jde o environmentální vymezení edukace (Kraus & Poláčková, 2001), které skrze působení veřejných institucí může měnit možnosti uplatnění a hodnotového směřování celé společnosti. Knihovny tvoří klíčovou instituci celoživotního vzdělávání (Peterson, 2005; Sabo, 2017) a v tomto slova smyslu byly od roku 1919 zřizovány a provozovány, byť konkrétní hodnotová náplň se časově proměňovala.

Stejně jako sociální pedagogika, například v chápání praxe saleziánů (Cívico Ariza et al., 2020), pracuje s uspořádáním svých činností a aktivit s ohledem na rozvoj hodnot.

Socialistické knihovnictví relativně rychle formuluje své teze o novém socialistickém člověku, kterého je třeba utvořit. Můžeme zde vidět důrazy na unifikaci společnosti a tvorbu společného dějinně-kulturního narativu (např. Fučíkův odznak, besedy a výstavky), jenž má pomoci utvořit novou představu o společnosti jako celku. Specificky je zde přítomná práce s vybranými cílovými skupinami, jako jsou členové JZD, dělníci v továrnách či horníci (Svobodová, 1953), kteří mají být prostřednictvím interakce s knihovníkem přetvářeni v novou elitu, rozhodující společenskou třídu. Tak jako za první republiky má i zde knihovník roli zásadního aktéra v oblasti formování určité kolektivní identity, byť zde již založené nikoli na individuální kvalitě, ale na příslušnosti k třídě. Jakým způsobem dochází ke konstrukci kolektivní identity, je centrálním tématem sociálně-pedagogického výzkumu (Sedláková, 2014; Smolík, 2015). Sociální pedagogika do procesu tvorby identity aktivně vstupuje a skrze edukační působení ho moderuje a usměrňuje tak, aby docházelo k úspěšné socializaci a společenské adaptaci. Knihovna skrze výběr fondu, doporučování četby, práce se čtenářem uvádí jedince do společenského klimatu, ve kterém se mění jeho chápání vlastní sociální role. Lze říci, že cílem knihovníka za první republiky bylo podpořit konstrukci identity demokratického republikánského občana, knihovník v socialistickém knihovnictví pak pracoval s třídní příslušností.

Sociální pedagogika je v tomto prvním vymezení vědou a je nutné zdůraznit, že knihovnictví má také charakter vědní oblasti, existují a existovaly zde časopisy, postupně se formující univerzitní vzdělávání i oborové svazy (Kubíček, 2019). Knihovnictví se stává v průběhu socialismu stále jasněji formovanou oblastí odborného přístupu (Kubíček, 2019), v němž se uplatňují poznatky z řady vědních disciplín. Tím je dána také jistá oborově syntetizující blízkost (Kraus, 2008) obou oborů.

Knihovny sehrávají roli určité části kolektivní paměti, která má jednotlivým skupinám osob pomoci se vhodně rozhodovat, ale také utvářejí sociálně-konstruovanou identitu oborů, skupin i jednotlivců. Jako paměťové instituce vytvářejí soubor knih a dalších artefaktů, které utvářejí určitou společnou výpověď o světě a jeho hodnotných, o způsobech „vhodného“ upínání se k němu. Jones (2010) a Taylor (1982) akcentují sociálně formující roli kolektivní paměti spojené s paměťovými institucemi. Knihovny mezi nimi mají specifické postavení především díky roli aktivního knihovníka, který vstupuje do interakce s uživatelem více než v jiných institucích. Knihovník zvyšuje důvěryhodnost a význam celého fondu, protože jej zprostředkovává čtenáři.

Proces očisty fondu, pečlivě analyzovaný Šámalem (2009), hraje roli procesu transformace kolektivní identity, určité přestavby Brezinkova (1996) sdíleného sociálního ideálu. Knihovny nejsou v žádné části námi analyzovaného procesu pasivními institucemi, nejsou výdejnami knih, ale jsou spojeny s knihovníky a jejich aktivní prací se čtenářem. V tomto ohledu lze říci, že první diskursivní rys příslušnosti k sociální pedagogice knihovny splňují.

Rysem, o kterém píše Kraus a Poláčková (2001), je rys sociální spravedlnosti. Sociální pedagogika chce vyrovnávat znevýhodnění a problémy, jež zasahují jednotlivé vrstvy společnosti. Pokud jde o ohrožené skupiny, pak zcela jednoznačně můžeme vidět propojení knihoven s péčí o sociálně znevýhodněné a chudé (viz Mahen, 1925), a to i mimo český prostor (Garrison, 2003; Haider & Bawden, 2007; Shen, 2013). Knihovny od počátku vzniku veřejných knihoven plní roli sociální služby. Také zde jde o těsnou provázanost mezi skupinami, které potřebují pomoc, a těmi, kteří tuto pomoc skrze vzdělání mohou poskytnout.

Třetí oblastí je zdůraznění určitého environmentálního aspektu – moderně bychom mohli říci, že cílem sociální pedagogiky je budovat koherentní odolnou společnost, která je schopná se adaptovat na změny. Metodou či nástrojem takové adaptace je pak vzdělávání. V případě obou analyzovaných period zde můžeme vidět zřetelné napojení právě na tento diskursivní přístup.

Pro první republiku jsou v tomto kontextu zásadní především tři strukturální opatření – první je rozvoj vzdělané společnosti, která je důležitá nikoli sama o sobě, ale svojí fixací na právo na národní sebeurčení. Lze říci, že společnost vzdělaných a pracovitých občanů má nárok na to být národem ve

vlastním slova smyslu. Jde tedy o opatření směřující k obhajobě národní identity. Druhým prvkem je národní integrace – národ československý v sobě zahrnoval nejméně čtyři velké jazykové skupiny, které měly knihovny v sobě (s ohledem na lokální potřeby) integrovat. Knihovna měla být místem kulturního setkávání, v němž bude každému na jedné straně dostupná „jeho literatura“ a současně bude moci potkat druhého (nařízení vlády 607/1919 Sb. čl. 4–8; ASPI, [n.d.](#)) – jazykově či sociálně zcela diferenčně postaveného člověka. Za třetí si Masaryk, a s ním i velká část politické reprezentace, uvědomoval, že klíčovým tématem udržitelné společnosti je rozvoj republikánského způsobu myšlení, tedy výchova k demokratickým hodnotám. Tento požadavek najdeme v nařízení vlády 607/1919 Sb. čl. 3 (ASPI, [n.d.](#)): „... díla směřující proti trvání a celistvosti státu československého nesmějí býti pojata do veřejných knihoven“. Hodnotové cíle jsou v podstatě stejné jako ideje, na kterých byl založený koncept prvního československého státu. Cílem knihovny mělo být budování trvalého a odolného státu přístupného změnám, jehož občané se budou systematicky vzdělávat.

V případě komunistického Československa můžeme vidět spíše vymezení negativní. Při pohledu do již uváděného prvního paragrafu druhé knihovního zákona je prvotním cílem obrana komunistického režimu proti „zpátečnickým tendencím“ či „kontrarevolucím“, pokud si můžeme vypůjčit dobový slovník. V roce 1959 je již zcela zřejmé, že komunistické zřízení nebude moci být trvale zavedeno jednorázovou revolucí, ale zavádí koncept určitého trvalého ohrožení. Hlavním zdrojem tohoto ohrožení je církev a náboženství vůbec, které má být nahrazeno vědeckým světonázorem, což je prvotním cílem knihoven. Vzdělání a výchova zde vedou k tvorbě ateistického náboženského přesvědčení, které eliminuje zásadní opozici vůči režimu. Následuje akcentace hodnot průmyslových a výrobních, jako jistá opozice vůči ideám a duchovnědám, takže zde opět můžeme vidět silné kotvení k materialismu proti idealismu. Toto nastavení hodnot „proti“ je jednou ze zásadních myšlenek, na nichž totalitní režimy stojí, a můžeme je proto vidět také v případě knihoven.

Knihovník je zde nikoli nositelem pozitivních hodnot či idejí, ale určitým *διάβολος* (diabolos), rozvracečem, který měl přinášet do společnosti pocit neustálého ohrožení, strachu. Existence nepřítele, který měl být takto hodnotově utvářen, je podle Arendtové (2013) klíčový pro jakýkoli nesvobodný režim. Ten musí pracovat s rozdělením na my a oni, dobro a zlo. Totalitní režim musí nazírat tyto kategorie jako dichotomické, neboť občan musí stát na jediné „správné“ a jasně definované straně. V tom spočívá požadavek totality. Knihovny a knihovníci v tomto způsobu myšlení hrály důležitou roli, nikoli jako aktivní *διάβολος*, ale jako ti, kdo mohli ukazovat na světlo či pozitivitu jedné z cest. O rozdělování společnosti se primárně staraly jiné formy propagandy. Rozmazání hranic by znamenalo zhroucení režimu.

Také v tomto třetím diskurzu můžeme vidět těsnou souvislost mezi sociálním pedagogem a knihovníkem, jako dvou profesí podporujících určitou stabilitu a odolnost společnosti skrze edukaci. Podobně bychom mohli nacházet styčné body také mezi vymezením u Klímy (1994), který se opírá o požadavek na hledání určité sociální identity, na učení jako vrůstání do určitého společenství.

5 Závěr

Cílem naší studie nebylo rozlišovat mezi dobrými a zlými, ale nabídnout analytickou sondu do myšlenkových, legislativních a institucionálních pramenů knihovnické profese s ohledem na práci sociálního pedagoga. Věříme, že se nám podařilo zřetelně identifikovat společná východiska obou profesí, které s sebou nesou hlubší profesní spojitost, než s jakou se běžně v literatuře pracuje. Česká sociálně-pedagogická literatura knihovníky jako součástí vývoje své profesní identity nereflexuje, což vnímáme jako významné ochuzení.

Předmětem (zcela jinak koncipované studie) by mohlo být společné hledání metod, důraz na terapeutické postupy, na kvalitu trávení volného času, sebezvoj nebo vnímání knihovny jako místa animace. Současné (nejen) severské knihovnictví ukazuje, že mezi knihovnou a sociální službou vzdělávacího charakteru nemusejí existovat žádné hranice. Jak zdůrazňoval již Mahen (1925), knihovny

představují místo plnicí zásadní roli v procesu rovného přístupu ke vzdělávání a odstraňování sociálních bariér, tuto svoji funkci vykonávají v českém prostoru nejpozději od konce 19. století až doposud, byť podstatnou část své existence se musely potýkat s cenzurou a omezováním dostupnosti vybraných informačních zdrojů.

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval svým diplomantům (proto si v textu dovoluujeme opakovaně odkazovat na bakalářské práce), kteří v rámci psaní svých bakalářských prací provádějí výzkum dějin knihoven v době komunistické totality, a poskytují tak cenné informace o tématu z archivů a dobového tisku, které jsou v článku využívány. Jmenovitě především kolegyním Zuzaně Chlupové, Magdaleně Teturové a Janě Pekárkové, stejně jako kolegovi Petrovi Kovářovi za zpracování masarykovské koncepce knihovnictví v jeho bakalářské práci (jenž jsem měl možnost vést), která obsahuje řadu cenných referencí pro další studium.

Literatura

- Altrichter, M. (2017). *Hledání jakosti: duchovní podněty*. Nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma.
- Andrs, J. (2017). Husitská tradice a stalinistická hegemonie. *Acta Musei Nationalis Pragae–Historia*, 71(3-4), 65–66.
- Arendtová, H. (2013). *Původ totalitarismu I-III*. Oikoymenh.
- ASPI. (n.d.). 607/1919 Sb. Nařízení vlády republiky Československé ze dne 5. listopadu 1919, jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních ze dne 22. července 1919, č. 430 Sb. z. a n. Retrieved August 15, 2022, from <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1508/1/2/narizeni-c-607-1919-sb-jimz-se-provadi-zakon-o-verejnych-knihovnach-obecnich-ze-dne-22-cervence-1919-c-430-sb-z-a-n>
- ASPI. (n.d.). Zákon č. 53/1959 Sb. Zákon o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon). Retrieved August 15, 2022, from <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/29431/1/2>
- Báez, F. (2012). *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru*. Host.
- Benda, V. (1990). Paralelní polis. *Charta*, 77, 1977–1989.
- Bendl, S. (2014). *Nárys sociální pedagogiky*. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- Black, A. M., & Hoare, P. (2006). Libraries and the modern world. In A. Black & P. Hoare, *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland: 1850-2000* (pp. 7–18). Cambridge University Press.
- Bock, I. (2010). Petr Šámal: Soustružníci lidských duší: Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (recenze). *Česká literatura*, 58(3), 398–404.
- Brezinka, W. (1996). *Základy filozofie výchovy*. Zvon.

Mezi vývojem profesní identity knihovníka a sociálního pedagoga mezi lety 1918–1989 existuje jednoznačná souvislost. Obě profese v této době procházely profesionalizací a současně byly ve svých postupech a metodách formovány dominantními státopornými myšlenkami – masarykovským humanismem a ideou nového socialistického člověka.

- Brown, R. H., & Davis-Brown, B. (1998). The making of memory: the politics of archives, libraries and museums in the construction of national consciousness. *History of the human sciences*, 11(4), 17–32.
- Bušo, M. (1974). Zpověď knihovníka. *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*, 26(6), 169–170.
- Cejpek, J. (2002). *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Karolinum.
- Cejpek, J., Kneidl, P., & Hlaváček, I. (1995). *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*. Karolinum.
- Cívico Ariza, A., Colomo Magaña, E., & González García, E. (2020). Religious values and young people: Analysis of the perception of students from secular and religious schools (Salesian pedagogical model). *Religions*, 11(8), 415. <https://doi.org/10.3390/rel11080415>
- Colombi, M. (2020). Civil Society and Art/Theory Producers as Parallel Polis? Reflections on the Challenges of Dissident Culture from 1968 to 1989 and Beyond. *Primerjalna književnost*, 43(3), 29–48.
- Čermák, J. (1946). T. G. Masaryk o vzdělání a osvětě. *Česká osvěta: list věnovaný zájmům veřejného knihovnictví a organizace lidového vzdělávání*, 39, 5–7.
- Černý, M. (2019). Vybrané kapitoly z masové práce se čtenářem: Sociálně-pedagogický experiment socialistického knihovnictví. *ProInflow*, 11(1), 57–69. <https://dx.doi.org/10.5817/ProIn2019-1-5>
- Floridi, L. (2013). *The philosophy of information*. OUP Oxford.
- Fučíková, G. (1971). *Život s Juliem Fučíkem*. Svoboda.
- Garrison, D. (2003). *Apostles of culture: The public librarian and American society, 1876-1920*. Univ of Wisconsin Press.
- Gawrecki, D. (1958). *Stůl pro práci se čtenářem v lidových a masových knihovnách: (podklady pro konstrukční řešení a typisovanou výrobu)*. Ústřední vědeckometodický kabinet při Národní a universitní knihovně v Praze.
- Haider, J., & Bawden, D. (2007). Conceptions of “information poverty” in LIS: A discourse analysis. *Journal of Documentation*, 63(4), 534–557. <https://dx.doi.org/10.1108/00220410710759002>
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. University of Chicago press.
- Harris, M. H. (1999). *History of libraries of the western world*. Scarecrow Press.
- Haškovec, J. (1993). Předmět pedagogiky a pojetí sociální pedagogiky. *Pedagogická orientace*, 3(7), 87–94.
- Hofbauerová, K. (1953). Klement Gottwald a literatura. *Česká literatura*, 1(2), 67–74.
- Chlupová, Z. (2017). *Role knihoven v období komunistické totality 1948–1968: případová studie Městské knihovny Břeclav* [Bakalářská práce, Masarykova univerzita]. Institucionální repozitář Masarykovy univerzity. <https://is.muni.cz/th/yy75i/>
- Janáčková, J. (1992). Pohrobek jiráskovské akce. *Česká literatura*, 40(1), 94–96.
- Jones, C. (2010). Finding a place in history: Symbolic and social networks in creative careers and collective memory. *Journal of Organizational Behavior*, 31(5), 726–748. <https://doi.org/10.1002/job.704>
- Kalaš, J. (1953). *Julius Fučík, hrdina naší doby: stati a projevy o Juliu Fučíkovi*. Státní nakladatelství dětské knihy.
- Keller, J., & Tvrď, L. (2008). *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Slon.

- Klíma, P. (1994). K epistemologickým a metodologickým zdrojům sociální pedagogiky. *Éthum: bulletin pro sociální pedagogiku*, 5, 3–11.
- Knapík, J. (2004). Deset pohledů do literárního dění po únoru 1948. *Soudobé dějiny*, 11(01-02), 215–223.
- Knotová, D., Lazarová, B., Pevná, K., & Lojdová, K. (2014). *Úvod do sociální pedagogiky*. Masarykova univerzita.
- Kohák, E. (2009). *Domov a dálava: kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. Filosofia.
- Kraus, B. (2008). *Základy sociální pedagogiky*. Portál.
- Kraus, B., & Hoferková, S. (2016). Ke vztahu sociální pedagogiky a sociální práce. *Sociální pedagogika/Social education*, 4(1), 57–71.
- Kraus, B., & Poláčková, V. (Eds.). (2001). *Člověk-prostředí-výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. Paido.
- Kubiček, J. (2019). *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*. Moravská zemská knihovna.
- Macura, V. (1992). *Šťastný věk: symboly, emblémy a mýty 1948–1989*. Pražská imaginace.
- Mahen, J. (1924). *Knížka o čtení praktickém*. S. Kočí.
- Mahen, J. (1925). *Nutnosti a možnosti veřejných knihoven*. S. Kočí.
- Mahen, J. (1928). *Knihovna jako instituce národní: anketa o veřejných knihovnách*. Spolek veřejných obecních knihovníků.
- Málek, R. (1950). Činnost Pražské městské knihovny. *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*, 2(2), 47–48.
- Masaryk, T. G. (1897) Dělnická akademie. *Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální*. Jan Laichter, 4(1-12), 137–146.
- Masaryk, T. G. (1935). Několik poznámek k problému: vychování dospělých. *Masarykův lid*, 4(19), 125–128.
- Palouš, R. (2009). *Paradoxy výchovy*. Karolinum.
- Palouš, R. (2010). *Filosofická reflexe několika pojmů školské pedagogiky*. Karolinum.
- Patočka, J. (1980). *Dvě studie o Masarykovi: 1977*. Sixty-Eight Publishers Corporation.
- Patočka, J. (1992). *Evropa a doba poevropská*. Lidové noviny.
- Patočka, J. (1997). *Komeniologické studie: soubor textů o J. A. Komenském* (Díl 1, Texty publikované v letech 1941–1958). Oikymenh.
- Patočka, J. (2006). *Češi: soubor textů k českému myšlení a českým dějinám*. Oikymenh.
- Pekárková, J. (2014). *Role knihoven v období 1945-1965: případová studie Městské knihovny ve Znojmě* [Bakalářská práce, Masarykova univerzita]. Institucionální repozitář Masarykovy univerzity. <https://is.muni.cz/th/c4i4e/>
- Pelcová, N. (2000). *Filozofická a pedagogická antropologie*. Karolinum.
- Peterson, C. A. (2005). Space designed for lifelong learning: The Dr. Martin Luther King Jr. Joint-Use Library. In *Library as place: Rethinking roles, rethinking space* (pp. 56–65). Council on Library and Information Resources.
- Piorecká, P. (Ed.). (2012). *O českou literaturu naukovou: diskuse o úloze a organizaci českých humanitních věd v letech 1885–1900*. Academia.
- Procházka, M. (2012). *Sociální pedagogika*. Grada Publishing.

- Randák, J. (2007). O konstrukci národních mučedníků. *Soudobé dějiny*, 14(04), 844–848.
- Sabo, R. M. (2017). Lifelong learning and library programming for third agers. *Library Review*.
- Sedláková, M. (2014). Konstruování identity ženy v kontextu konverze k islámu. *Sociální pedagogika | Social Education*, 2(2), 22–37.
- Shen, L. (2013). Out of information poverty: Library services for urban marginalized immigrants. *Urban Library Journal*, 19(1), 1–12.
- Slavík, M. (1955). Jak jsem se učil. *Čtenář*, 7(11), 330.
- Smolík, J. (2015). Subkultury mládeže: Od deviace k fragmentaci. *Sociální pedagogika | Social Education*, 3(1), 36–55. <https://doi.org/10.7441/soced.2015.03.01.03>
- SOka Břeclav se sídlem v Mikulově, Okresní knihovna Břeclav, inv. č. 1159.
- SOka Hodonín, Městský národní výbor Hodonín, inv. č. 263.
- SOka Hodonín, Okresní národní výbor Hodonín, inv. č. 736.
- Svobodová, M. (1953). Literatura pomáhá přesvědčovat a získávat pro hornictví. *Čtenář*, 5(4), 112–115.
- Šámal, P. (2009). *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století: (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Academia.
- Taylor, H. A. (1982). The Collective Memory: Archives and Libraries as Heritage. *Archivaria*. <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/10975>
- Teturová, M. (2022). *Knihovny v době komunistické totality: případová studie Městské knihovny Hodonín v letech 1948-1989* [Bakalářská práce, Masarykova univerzita]. Institucionální repozitář MU. <https://is.muni.cz/th/eb0by/>
- Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR). (n.d.). *Fučíkův odznak*. Retrieved August 15, 2022, from <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologicky-textu/fucikuv-odznak/>

RNDr. Michal Černý, Ph.D., získal doktorát v oboru Sociální pedagogika na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Působí jako odborný asistent na Katedře informačních studií a knihovnictví na Filozofické fakultě a jako externí vyučující na Katedře sociální pedagogiky Pedagogické fakulty. Vystudoval učitelství fyziky a informatiky pro střední školy v Brně a teologii v Olomouci. Odborně se profiluje v oblasti výzkumu vztahu digitálních technologií a vzdělávání, a to jak v praktické, tak i vysoce teoretické rovině. Je autorem více než dvou desítek monografií, mnoha výzkumných i teoretických studií publikovaných v češtině i angličtině, ale i učebních a popularizačních textů. Aktuálně je řešitelem projektu podpořeného TA ČR Éta na pomezí pedagogiky a informační vědy.